

naklarına Göre Veda Hutbesi Rivayetlerinin Tetkiki (yüksek lisans tezi, 2001), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Yavuz Ünal, *Fz. Muhammedin Vasiyeti (Veda Hutbesi)*, Çorum 2006; İbrahim Bayraktar, "İslam'ın İnsana Tanıdığı Bazı Temel Haklar ve Vedâ Hutbesi", *EAÜİFD*, sy. 9 (1990), s. 245-269; sy. 10 (1991), s. 221-231; H. Ahmet Özdemir, "Son Peygamber'in Son Mesajı Olarak Vedâ Hutbesi", *Dirbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V/1 (2005), s. 95-112.

BÜNYAMİN ERUL

VEDALAR

Hinduizm'in kutsal metinlerine verilen ad.

Sanskritçe'de **vid** (bilmek) kökünden türeyen **veda** "ilâhî ya da kutsal bilgi" anlamına gelir ve genellikle Hinduizm'in Rig Veda, Yacur Veda, Sama Veda ve Atharva Veda'dan meydana gelen kutsal metinlerini ifade eder. Asılları Sanskritçe olan bu kitapların genelde milâttan önce 5000-2000 yılları arasında oluşturulduğu kabul edilse de ne zaman düzenlenip yazıya geçirildikleri kesin şekilde bilinmemektedir. Vedalar'ın kökenini çok eskiye (m.ö. 6000/4000'ler) götürenler vardır. Geleneksel Hindu inancına göre bu metinlerin tamamı dumanın ateşten çıkmasına benzer biçimde Brahma'dan bir nefes şeklinde sudûr etmiş, önce eskiden yaşamış azizlere (rişi) bildirilen metinler uzun yıllar nesilden nesile aktarıldıktan sonra yazıya geçirilmiştir. Vedalar insan elinden çıkmamıştır ve vahiydir (şruti). Tarihçilere göre Vedalar, Hindistan'ı işgal eden Âri ırkların dinî inançlarını yansıtan geleneklerin derlenerek yazıya geçirilmesiyle teşekkül etmiştir.

Vedalar dinler tarihi açısından Hinduizm'in kutsal kitabı olma bağlamında önem arzederken Hint-Avrupa ırkına ait en eski dokümanı meydana getirmesi bakımından da dil bilimi ve kültür tarihi açısından büyük öneme sahiptir. Vedalar'ın dili Farsça, Grekçe, Latince, Almanca, Litvanca, Hititçe, Ermenice, Frigce, Rusça gibi pek çok Avrupa, Anadolu ve Asya dilleriyle ortak olup proto-Hint Avrupa dili denilen ve bu dillerin tamamını içine alan bir ana dil grubundan kopan ilk kollardan biridir. Bundan dolayı Hitit, Grek, eski İran ve Alman kültürlerindeki pek çok inanç biçiminde mevcut tanrı isimlerinin (Zeus, Mitra, Frdra ...) Vedalar'da ortaya çıkması (Dyaus, Mitra, Vritra ...) şaşırtıcı değildir. Vedalar'ın nasıl oluştuğu konusu hâlâ açıklık kazanmamıştır. Batılı araştırmacılar Vedalar'ın, Pencap civarında yaşayan Hint-Avrupalı kabilelerin milâttan önce 2000'

lerde başlayan dağılıma ve göçleri sonucunda Hindistan'a inerek orayı ele geçirme sürecinde teşekkül ettiğini kabul ederler. Birçok Hint kökenli bilim adamı ise böyle bir göç dalgasının meydana gelmediğini, Hint-Avrupalıların ve dolayısıyla Vedalar'ın anavatanının Hindistan olduğunu ileri sürer.

Hinduizm'e göre ezeli ve ebedî (anantha ve anadi) olan Vedalar tanrılar tarafından rişilere vahyedilmiş ilâhî kitaplardır. Bugün Brahmoism adını alan Hindu gruplarıyla Güney Hindistan'daki bazı kabileler hariç bütün Hindular, Vedalar'ın vahiy eseri kutsal kitap niteliği taşıdığını kabul etmektedir. Vedalar'ın Hint literatüründeki resmî adı Veda Samhita'dır (düzenlenmiş Veda). Vedalar'ı teşkil eden her cümle "mantra" adıyla bilinir ve bunlar melodiyle okunur. Vedalar Sanskritçe'den farklı bir dille okunamaz, okumaya da bir tür besmele olan "om" kelimesiyle başlanır. Her Veda kendi içinde "mandala" denilen kitapçıklara bölünmüştür. Ayrıca her bir Veda kitabı dört kısımdan oluşur: Mantra (Samhita), Brahmaran, Aramyaka ve Upanişad. Bugün konuları ve ortaya çıkış zamanları itibariyle Rig, Yacur, Sama ve Atharva olmak üzere dört çeşit Veda koleksiyonu mevcuttur.

Vedalar'ın başlangıçta Aryen din adamlarının ritüel esnasında söylediği sözlerden derlendiği düşünülmektedir. Bunların yazılı olmasa bile şifâhî bir külliyyat halinde milâttan önce 1000'li yıllarda bir araya getirilmiş olması ihtimali yüksektir. Bu derlemelerin milâttan önce VI. yüzyıl civarında yazıya geçirildiğini düşündüren birtakım deliller bulunmaktaysa da bugün itibariyle en eski yazılı Veda nüshası milâttan sonra XI. yüzyıldan önceye gitmemektedir. Vedalar, günümüze Sâkhâ adı verilen brahman çevreleri tarafından ulaştırılmıştır. Rig Veda'yı zamanımıza ulaştıran altı Sâkhâ vardır. Bunlar aracılığıyla intikal eden Rig Veda nüshaları birbirinden kısmen farklıdır. Bugün mevcut en popüler Rig Veda nüshaları Şakala ve Başkala'dır. Şukla ve Krişna şeklinde iki farklı edisyonu bulunan Yacur Veda yedi Sâkhâ tarafından günümüze ulaştırılmıştır. Özellikle Taittiriya Sâkhâ oldukça iyi korunmuş bir nüshadır. Dört Sâkhâ'sı bulunan Sama Veda'nın en iyi ve en popüler versiyonu Kauthama Sama Veda'dır. Atharva Veda'nın iki versiyonundan en iyi korunmuş da Şaunaka'dır.

Rig Veda. Vedalar içinde en eskiye uzananıdır (m.ö. 1500 civarı). Rig Veda aslında muhtelif ilâhlara niyaz ve yakarış içe-

ren ilâhilerden oluşur. Kendisine en fazla ilâhi atfedilen tanrılar İndra (250 ilâhi), Agni (yaklaşık 200 ilâhi) ve Soma'dır (100 ilâhi). Rig Veda'nın yarısı bu üç tanrıya atfedilmiştir. Bu Veda'da yer alan otuz civarındaki ilâhi ise hiçbir tanrısal varlığa ait değildir. Bunların yarıya yakını X. kitapta yer alır ve Atharva Veda ilâhilerinde olduğu gibi büyü amaçlı uygulamalarda (zararlı böcek zehirlemeleri, akrep-yılan sokmaları, uykusuzluk, düşmana galip gelme gibi) kullanılır. Diğerleri ise bölgenin coğrafi durumuna, dönemin âdetleri, ahlâkî problemleri ve sıkıntlarına veya kozmogonik düşüncesine dair dünyevî şiirlerdir. Âriler'in Dasyu / Dasa diye isimlendirdikleri yerli halkla mücadeleleri ve İndra'nın yardımıyla onlara galip gelmeleri de bu ilâhilerde anlatılır. Bu arada siyasî kavgaların ve toplulukların birbiriyle yaptığı arda arkası kesilmeyen mücadeleler de kutsal metinlerde hikâye edilir. Yine bu ilâhilerden Âriler'in henüz yerleşik hayata geçmeyip göçebe halinde yaşadıkları, kumara, içkiye düşkünlükleri ve o dönemde hayvan hırsızlığının yaygın olduğu öğrenilir. Siyasî mücadeleler için atların beslenmesi de en önemli uğraşlarından biri olarak zikredilir.

Rig Veda'daki Agni, Surya, Varuna, İndra, Maruti gibi tanrısal varlıkların her biri mutlak güç ve kudrete sahip tanrılar şeklinde ele alınmakta (Rig Veda, I, 32; II, 28; IX, 15), bu yüzden de Rig Veda politeist bir tanrı anlayışını savunur görünmektedir. Ancak aynı metnin diğer ilâhilerinde zaman zaman, "İnsanlar onu İndra, Mitra, Varuna ve Agni, hatta güzel Garutman diye adlandırdılar. Halbuki hakikat tektir, azizler onu farklı isimlerle çağırırlar" gibi beyitlere rastlanmakta (Rig Veda, I, 169; ayrıca bk. X, 121) ve Rig Veda'nın tanrı anlayışının bir çeşit politeizm olarak tanımlanması güçleşmektedir. Bundan dolayı M. Müller, Rig Veda'daki tanrı anlayışını "kathenteizm" veya "henoteizm" şeklinde adlandırmıştır. Müller'e göre kathenteizm, çok tanrı bir yapı içerisindeki her tanrının aynı tek tanrıya ait farklı isimlerle anılması veya bu tanrılardan her birinin farklı zaman ve ortamlarda yüce tanrı diye algılanması demektir (*A Dictionary of Comparative Religion*, s. 324). Rig Veda günümüz Sanskritçe'sinin oldukça eski lehçelerinden biri ile kompozite edilmiştir. Bütün ilâhileri manzumdur ve çoğunluğu dört veya beş dizelik mısralardan oluşur. Dördüncü dize genelde sekiz, on bir veya on iki heceli vezni gösterir. İlahilerdeki on beş farklı vezinden yedisinin daha

VEDALAR

sık kullanıldığı görülür. Bunlarda on bir hece dört dize, sekiz hece üç dize ve on iki hece dört dize şekli en yaygın vezin ölçüleridir. Rig Veda ilâhilerinin üçte ikisi bu vezinlerde düzenlenmiştir (ERE, VII, 51).

10.600 mısrayı kapsayan Rig Veda 1017 veya -sonradan ilâve edildikleri ileri sürülen on bir ilâhiyle birlikte- 1028 ilâhiden oluşur. Buna göre bir ilâhinin ortalama uzunluğu on kıtadır. Ancak tek mısralık ilâhilere rastlandığı gibi elli sekiz mısralık ilâhilere de rastlanır. Rig Veda iki ayrı biçimde bölümlenir. İlk bölümlemede her biri eşit uzunluktaki sekiz bölüme ayrılır. "Astaka" diye isimlendirilen bu bölümlerden her biri de kendi içinde dersler ve beş altı grupluk mısralar şeklinde alt bölümlere ayrılır. Rig Veda'nın daha yaygın diğer bölümlenmesi on kitaba (mandala) ayrılmasıdır. On kitaptan altısı (iki-yedi) nisbeten homojendir; üslûpları ve içlerinde zikredilen özel isimler aynıdır. Bundan dolayı belirli bir hânedana ait oldukları kabul edilir. Birinci, sekizinci ve onuncu bölümlerin ise farklı grup veya ailelerce kompozite edildiği söylenebilir. Dokuzuncu kitabın bütün ilâhileri sadece tanrı Soma'ya ithaf edilmiştir. Belirli ailelere aidiyeti düşünülen kitaplarda en gözde ilâh Agni'dir (ates). Onu İndra, Soma ve diğer tanrılar izler. Bunlar Rig Veda'nın özünü meydana getiren kitaplar sayılır. Onuncu kitap, dili ve muhtevası göz önüne alınarak Rig Veda'nın en son ve en yeni kitabı kabul edilir. Üslûbu Atharva Veda ile benzerlik arzeder. Çünkü burada hem soyut ve felsefi fikirlere hem de büyüye dair konulara ilginin arttığı görülür (a.g.e., VII, 52). Ayrıca ilk bölümlerden farklı şekilde kâinatı Hiranyagarbha (Altın yumurta) veya Pragapati (Brahma) adı verilen yüce tanrının yarattığı, diğer ikincil tanrılar da onun halkettiği, dolayısıyla kendisine kurban ve takdime sunulmaya en lâyık tanrının sadece o olduğu belirtilir (Rig Veda, X, 21). Böylece burada, Rig Veda'nın genel politeist ve natüralist anlayışının aksine monoteist bir yaklaşım ortaya konur.

Yacur Veda. Genelde kurban törenleriyle ilgili bir kutsal metin olup Vedalar'da emredilen dinî tören ve âyinleri düzenlemekle görevli "adhvaryas" rahiplerinin el kitabı niteliğindedir. Bu metinde kurban törenleri, esasında okunacak dualar ve yapılacak işler konusunda bilgi verilir. Yacur Veda'nın Rig Veda'dan alınmış bir kısım ilâhilerin yanı sıra bunları açıklayan nesir kısımları da vardır. Eserin özellikle "Brahmana" bölümü Hindu âyin ve uygulamalarındaki işlevi açısından Yahudilik-

teki Talmud'a benzetilebilir. Yacur Veda'daki yorum ve metin kısımlarını ayırarak onu yeniden düzenleme gayretleri sonunda Krişna (siyah) ve Sukla (beyaz) Yacur Veda adıyla bilinen iki metin ortaya çıkmıştır. Bunlardan Taittiriya-Samhita adı da verilen eski nüshanın milâttan önce III. yüzyıllarda bilindiği ve kullanıldığı kabul edilir. Yajnavalkya Vagasaneya'ya nisbetle Vagasaneyinler denilen ikinci metin ise sisteminden dolayı ve asıl metninle yorumları birbirinden kolayca ayrılabilirdiği için daha fazla tercih edilir ve Suklayacur diye adlandırılır. Buradaki krişna-sukla ayırımı ilk anda iyi veya kötüyü, büyü veya tılsımı akla getirirse de bu, anlaşılabilir sistemik eserle söz konusu niteliklerden mahrum kitap şeklindeki bir ayırımı ifade eder.

Sama Veda. Hindu dinsel törenlerinde veya özellikle "soma" adı verilen törenlerde okunan ilâhileri kapsar. Nesir halinde kaleme alınmış bazı kısımları olsa da çoğunluğu manzum ilâhilerden meydana gelir. 1549 beyitlik Sama Veda'nın yetmiş beş ilâhi hariç tamamı Rig Veda ilâhilerinden aynen alınmıştır. Dolayısıyla bunlar da Soma, Agni ve İndra adıyla bilinen ilâhlara ithaf edilir. Sama Veda'nın bilhassa manzum metinlerin tefsiri mahiyetindeki "Brahmanalar" bölümü, içerdiği zengin mâlûmat sebebiyle Hindu dinî tarihinin ilk dönemleri açısından önemli sayılır.

Atharva Veda. Kronolojik bakımdan diğer Vedalar'dan oldukça sonra düzenlendiği anlaşılmaktadır ve Atharva Veda, Yacur Veda ve Sama Veda gibi dinî âyin ve törenlerde okunan dua ve niyazları içeren bir ilâhi koleksiyonudur. Her ne kadar diğerlerine göre geç bir tarihe ait olsa da bu metinde yer alan konular insan düşüncesinin erken dönemleriyle ilgili örneklerdir. Kitapta yer alan ilâhilerin yaklaşık altıda biri Rig Veda ilâhilerinden, özellikle onuncu bölümden alınmıştır. Dolayısıyla bu büyü ve tılsım kitabının Rig Veda'nın onuncu mandalasından hemen sonra veya onunla aynı dönemde kaleme alınmış olabileceği düşünülür (Dowson, s. 349-350). Atharva Veda sırtma, baş ağrısı, öksürük gibi bazı hastalıklara karşı okunacak dualar ve yapılacak tılsımlarla uzun ve sağlıklı bir ömür sürmek, şeytan, cin ve düşmanların kötülüklerinden korunmak, insanların sevgisini kazanmak, iyi bir eş bulmak, erkek evlât, mal-mülk sahibi olmak gibi çeşitli amaçlar için okunacak efsun ve yapılacak tılsımlar hakkında bilgi verir. Atharva Veda'da yer alan bilhassa hastalıkların tedavisine dair bilgiler, bu

eserin "Ayur Veda" denilen geleneksel Hint tıbbının tarihi kaynakları arasında zikredilmesini gerektirecek kadar önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

The Hymns of the Rgveda (trc. Ralph T. G. Griffith), Delhi 1973; S. Dasgupta, *A History of Indian Philosophy*, Delhi 1975, I, 10-27; *A Dictionary of Comparative Religion* (ed. S. G. F. Brandon), London 1978, s. 324; J. Dowson, *A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion*, New Delhi 1987, s. 344-352; *The Hymns of the Atharva-Veda* (trc. M. Bloomfield), Delhi 1987; A. B. Keith, *The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads*, Delhi 1989, I, 1-15; S. Radhakrishnan, *Indian Philosophy*, Oxford 2004, I, 63-136; Ali İhsan Yitik, *Hint Dinleri*, İzmir 2005, s. 18-26; A. A. Macdonell, "Hymns (Vedic)", *ERE*, VII, 49-52.

ALI İHSAN YİTİK

VEDÂY

(ودای)

Çad'da hüküm süren bir sultanlık
(1635-1909).

Müslüman tarihçilerin Vedây (Veddây, Vâdây) şeklinde zikrettikleri hânedanın adı Fransızca'ya Ouaddai, İngilizce'ye Wadai şeklinde geçmiştir. Vedây'ın yerli dilde "hediye getiren kimse" anlamına geldiği, hem bölgeye hem de burada yaşayan topluluklara bu adın verildiği ileri sürülmektedir. Bugün Çad Devleti'ni teşkil eden yirmi iki idarî bölgeden biri olan Vedây'ın doğu sınırını Sudan'ın Dârfür bölgesidir. Kuzeyden Bitine, batıdan Batha, güneyden Selâmât vilâyetleriyle çevrilidir. Vedây idarî bölgesi Abdî, Assungha ve Vârâ adlı üç şehri ve bunlara bağlı on altı idarî birimi içine alır.

Vedây'da ilk krallığı, Sudan'dan veya Tunus'tan gelen ve Tuncûr adını taşıyan Arap kabilelerinin kurduğu ileri sürülmektedir. Bu kabileler zamanla yerli Dâcû kabilesiyle karıştı. Tuncûrlar'ın XV. yüzyılın sonlarıyla XVI. yüzyılda Dârfür ile vadinin diğer kısımlarını nüfuzları altına aldıkları söylenebilir. XVII. yüzyılın başlarında Doğu Sudan'dan Abdülkerîm adındaki bir İslâm âlimi ve davetçisi Tuncûrlar'ın elindeki Vedây bölgesine geldi. Abbas b. Abdülmuttalib'in soyundan olduğu söylenen Abdülkerîm "Abbâsi" nisbesiyle tanınıyordu. "Müceddidü'l-İslâm" lakabı verilen Abdülkerîm bölgede İslâm'ı yaymak için davet başlattı ve büyük başarı sağladı. Köy köy dolaşarak davetini kabul edenler için Kur'an kursları açtı. Kur'an'ı ve temel İslâmî bilgileri öğretme çalışmalarını sayesinde bölgede İslâmiyet yayıldı. Abdülkerîm'in taraftarları giderek arttı ve daveti büyük güç kazandı. Bu sırada bölgedeki bazı Arap kabile-